

Kieli ja kuvat todellisuuden rakentajina

Ville Hakanen, Katve-Kaisa Kontturi & Marja Lahelma

doi.org/10.23995/tht.178286

Taidehistorian, estetiikan ja kulttuuriympäristön tutkimuksessa on pitkälti kyse kielestä ja merkitysten välittämisestä: tämänkin *Tahiti*-lehden nume-

ron sivuilla kirjoittajat esittävät tulkintoja tutkimuskohteistaan ja todellisuudesta. Samalla he asettuvat osaksi esitysten ja uudelleenesitysten ketjua, jonka alkupistettä on käytännössä mahdotonta saavuttaa. Tutkimuskohteina olevat merkitykset – ja käsitykset todellisuudesta ylipäänsä – muodostuvat jatkuvista rajanvedoista, joiden keskeisimmät välineet ovat kieli ja kuva.

Tämän numeron artikkeleita yhdistää niiden kiinnostus merkityksenmuodostuksen monipolvisuutta kohtaan. Artikkelit liittyvät eri aikakausiin ja käsittelevät aiheitaan eri mittakaavoissa, mutta ne kytkeytyvät tavalla tai toisella siihen, miten käsitteet, luokittelut, diskursiiviset käytännöt ja visuaaliset esitykset eivät ainoastaan kuvaa todellisuutta, vaan aktiivisesti tuottavat sitä. Pienetkin vivahde-erot kielenkäytössä määrittävät sitä, mitä arvostamme taiteena tai

edellyttämme ympäristöltämme. Samalla usein katveeseen jäävät taidekentän toimijat asetetaan rooleihinsa rajanvetäjinä ja merkityksenmuodostajina: taiteen tekijöinä.

Asko Mäkelä kiinnittää huomionsi siihen, että käsitykset arkkitehtuurin merkkiteoksista syntyvät yleensä valokuvien välityksellä tai ainakin myötävaikutuksella. Tämä herättää kysymään, missä rakennus oikeastaan muodostuu. Mäkelän artikkeli tarkastelee sitä, kuinka Gustaf Welinin arkkitehtuurivalokuvat vaikuttivat Aino ja Alvar Aallon kansainvälisen maineen rakentumiseen 1920–1930-luvulla. Hän osoittaa, että arkkitehtuurivalokuvat eivät olleet dokumentteja vaan osa median rakentamaa mielikuva-arkkitehtuuria, jossa rakennus sai uuden olemassaolon useiden tekijöiden “valokuvan talona”.

Jan Rydén Bonmot’n artikkeli paljastaa, miten kieli, diskurssit ja kulttuuriset ihanteet muuttuvat konkreettisiksi tiloiksi – ja toisin päin. 1910–1920-lukujen Tukholman osuustoiminnallisten asuinalueiden vihreät pihat eivät syn-

tyneet pelkästään teknisistä ja taloudellisista reunaehdoista, vaan niille haettiin merkitystä mielikuvista, joiden juuret olivat syvällä kansallisissa ihanteissa. Ne kiteytyvät esimerkiksi käsitteisiin “trevnad” ja “svenskhet” – viihtyisyys ja ruotsalaisuus. Puutarhakaupunginosien kuvaukset niitä rakennuttaneiden asunto-osuuskuntien tuottamassa materiaalissa kietoivat modernisaation, rakennustekniikan kehityksen ja maaseudun idealisoinnin osaksi kansalaisuuden ja hyvinvointiyhteiskunnan muotoutumista.

Kalle Lampela tarkastelee artikkelissaan taiteen “portinvartijoiden”, Suomen kuvataidelehtien, arvioita kuvataiteen laadusta vuosina 1960–2020. Pääpaino aineistossa on Suomen taiteilijaseuran ja sittemmin Kustannus Oy Taiteen julkaisemassa vaikutusvaltaisessa *Taide*-lehdessä. Kriitikoiden ja taiteilijoiden artikuloimat rajanvedot sulkivat sekä yksittäisiä tekijöitä että kokonaisia taiteenlajeja “hyvän taiteen” ulkopuolelle. Se millä volyymilla rajanvetoja on tehty, muuttui tutkittuna ajanjaksona selvästi. Lampela havainnoi, että 2000-luvulla hierarkisointia harjoittivat lähinnä yksittäiset kirjoittajat siinä missä 1960–1980-luvuilla arvottaminen oli institutionalisoidumpaa. Oli kyse sitten videon tai sarjakuvan poissulkemisesta taiteen piiristä tai taiteen, viihteen ja julkisuuden suhteiden arvioinnista, yhtä kaikki rajanvedot havainnollistavat hyvin sanojen ja tekstien valtaa, joka tässäkin tapauksessa perustuu diskursiiviseen toistoon.

Lauri Ockenström puolestaan vie Vitruviuskäännöstä koskevassa katsauksessaan kielen vallan vielä kauemmas menneisyyteen ja osoittaa, että myös antiikin arkkitehtuurikäsitteet ovat vuosien kuluessa muovautuneita tulkintaketjuja. Ockenström avaa Vitruviuksen *venustas*-käsitteen kulttuurihistoriaa ja käännöksellisiä ongelmia, jotka paljastavat käsitteen moniaistisen, ei-modernin luonteen. *Venustas*-käsitettä ei voi yksiselitteisesti kääntää kauneudeksi, vaikka usein näin on tehty. Ockenströmin analyysissä Vitruviuksen termien käännösten vivahteet ja semanttiset painot ovat kaikkea muuta kuin viattomia tai neutraaleja: ne

ohjaavat sitä, miten ymmärrämme arkkitehtuurin arvoa ja esteettisiä periaatteita. Klassikkoaseman saavuttaneen teoksen käännöstyössä yksi sana voi kyseenalaistaa koko vakiintuneen, normiksi muodostuneen tulkinnan.

Tuovisen puheenvuoro täydentää kokonaisuutta tarkastelemalla, miten museokokoelmien arvo ja merkitys rakentuvat institutionaalisissa prosesseissa, joita ohjaavat niin käsitteet kuin käytännötkin. Tuovisen määrittelemät ydinkäsitteet ovat avainteokset, yhtenäisyys ja edustavuus, ja taidekokoelman keskeisiksi elementeiksi hän ehdottaa rakennetta, prosessia ja sisältöä. Tällaiset luokitukset voivat vaikuttaa objektiivisilta, mutta Tuovisen analyysissä ne paljastuvat historiallisten valintojen, painotusten ja rajauksien tuotteiksi. Kokoelmien rakentumiseen liittyy aina myös kertomisen ja unohtamisen mekanismeja sekä kielellisiä ja käsitteellisiä ratkaisuja. Taidekokoelmien muotoutuminen ja kokoelmia koskeva puhe kertookin myös siitä, millaista taidehistoriaa halutaan esittää ja millaiset kertomukset jäävät marginaaliin.

Tässä *Tahiti*n numerossa julkaistaan lisäksi Paula Julinin ja Essi Syrénin taidehistorian väitöksiin liittyvät lehtiartikkelit. Myös heidän väitöskirjojensa kiinnittyvät siihen, miten kieli, käsitteet ja argumentaation muodot rakentavat ja haastavat sosiaalista järjestystä. Julin osoittaa, kuinka kiinteistökehittämisen ja kulttuuriympäristön suojelun kilpailevat puhuvat ohjaavat kaupunkisuunnittelua. Käsitteet ja kielenkäyttö rajaavat sitä, millaisia ympäristöjä pidämme säilyttämisen arvoisina eikä kerran sisäistettyä diskurssia hevilla kyseenalaisteta. Syrén taas analysoi 1900-luvun alun saksalaisen avantgarden destruktiivisuutta ja näyttää, miten dadaistien ja muiden kokeellisten taiteilijoiden radikaalit keinot vastasivat yhteiskunnan tilaan, joka määriteltiin kielen ja modernin elämänmuodon kriisiksi. Hänen tarkastelemassaan taiteessa poliittisuus, provokaatio ja utopian hahmottelu kietoutuvat toisiinsa paljastaen avantgarden sekä purkavana että uutta rakentavana liikkeenä.

Taide syntyy, määrittyy ja muotoutuu sen kielellisissä ja kuvallisissa esityksissä, joiden tuottajilla on myös vastuu siitä, millaisia rajoja he esityksissään vetävät. Tämä *Tahiti*-lehden numero muistuttaa siitä, että sanat, käsitteet ja kuvat eivät ole neutraaleja välineitä. Niillä on kulttuurista valtaa, joka ohjaa sekä menneisyyden tulkintaa että tulevaisuutta koskevaa päätöksentekoa. Ne tuottavat käsitystämme todellisuudesta. Näin paljastuu myös mahdollisuus aktiiviselle toimijuudelle: pyrimme siihen, että *Tahiti* on jatkosakin paikka, jossa merkitysten muodostumisen prosesseja avataan ja jossa käsitteitä ja mielikuvia tutkitaan, puretaan ja ajatellaan uudelleen.

Ville Hakanen

Katve-Kaisa Kontturi

Marja Lahelma